

MATURITNÍ ZKOUŠKA V ČESKOSLOVENSKÉM ODBORNÉM ŠKOLSTVÍ V LETECH 1948–1953¹

MICHAL Š I M Á N Ě

ŠIMÁŇ, Michal. The Matura Examination in Czechoslovak Vocational Education, 1948–1953. *Historický časopis*, 2024, 72, 1, pp. 101-127, Bratislava.

The study focuses on a topic from the history of teaching methods in the field of secondary vocational education. Specifically, it focuses on the school-leaving exams conducted in vocational education in Czechoslovakia in the years 1948–1953. Its goal is to capture the form of the matura (school-leaving) exam in this period, its organization and course. At the same time, however, the text also focuses on the practice by which the communist regime in Czechoslovakia influenced the matura exams, including the reasons for this practice. The study is based on data obtained mainly through the content analysis of documents from the period. Specifically, a number of legislative standards, various laws, directives, decrees, etc., especially in the field of education, and several contemporary periodicals focused on the issue of (vocational) education that were published at that time, such as the magazines *Odborná škola*, *Nová škola*, *Jednotná škola* or *Společenské nauky ve škole*. The research carried out brings new results, which have not yet been published anywhere, on two levels. On the one hand, it provides an insight into the implementation of the matura examination in vocational education in the first years of the communist regime in Czechoslovakia, when, for example, the so-called practical examination was introduced as part of the matura examination. On the other hand, it brings the knowledge that the communist government did not perceive the school-leaving exams only as a means of enabling pupils to have a final evaluation of their knowledge and skills acquired during their studies in one of the fields of vocational education, but also as a tool for strengthening economic or political goals, generally to consolidate their power, for example, by restricting the possibility of repeating the matura exam or by evaluating the pupil's ideological attitudes towards the new state system and socialist ideas in general.

Keywords: Matura exam. Vocational education. Socialism. Czechoslovakia.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2024.72.1.5>

---

1 Studie vznikla v rámci řešení projektu s názvem *Střední odborná škola v socialistickém Československu pohledem dějin každodennosti. Orálně historické rozhovory s učiteli* (číslo projektu 19-24776S) financovaného Grantovou agenturou České republiky (GA ČR). Projekt byl řešen na Institutu celoživotního vzdělávání Mendelovy univerzity v Brně. Autor děkuje za poskytnutou podporu.

Úvod

Vznik maturitní zkoušky úzce souvisí s rozvojem masového vzdělávání v Prusku a rakouské monarchii, které začalo pod vlivem osvěcenských reforem v průběhu druhé poloviny 18. století.² Již v roce 1788 byl v Prusku vydán edikt, který na gymnáziích zaváděl novou zkoušku pod názvem *Abitur*.³ Jednalo se o závěrečnou zkoušku, kterou studenti gymnázia zakončovali úplné středoškolské vzdělání. Od roku 1834 pak její úspěšné absolvování bylo i předpokladem pro vstup na pruské univerzity.⁴ Jinými slovy, bez úspěšného absolvování této zkoušky nebylo možné se na univerzitu dostat. Totožná koncepce ukončení středoškolského vzdělání na gymnáziích byla zavedena i v rakouské monarchii. Konkrétně v roce 1849 prostřednictvím tzv. Exner-Bonitzovy reformy s názvem *Nástin organizace gymnázií a reálek v Rakousku*, a to pod označením maturitní zkouška.⁵ Podobně jako v případě pruské *Abitur*, i maturitní zkouška byla předpokladem pro vstup na rakouské univerzity.

Maturitní zkouška již poměrně brzy přestala být v rámci rakouské monarchie pouze záležitostí gymnázií. Od roku 1869 se stala povinnou součástí i tzv. reálek, jejichž vzdělávací kurikulum se více zaměřovalo na technické a přírodovědné předměty, tedy odborné vzdělávání.⁶ Základní podoba maturitní zkoušky následně přečkala ve středoškolském prostředí i turbulentní období souvisejícím s koncem první světové války a rozpadem Rakouska-Uherska. Stala se součástí vzdělávacích systémů řady nástupnických států, které vznikly na území bývalé monarchie.⁷ Jinými slovy, stala se typickým prvkem středoškolského života jak ve střední, tak ale i ve východní a jihovýchodní Evropě i v průběhu 20. století. Včetně období tzv. studené války, kdy mnohé státy střední, jihovýchodní a východní Evropy se ocitly ve sféře vlivu Sovětského svazu. Respektive pod působením komunistické ideologie marxismu-leninismu, která v různé míře usměrňovala život společnosti v mnoha jejích oblastech (školství a vzdělávání včetně maturitní zkoušky nevyjímaje).

-
- 2 MELTON VAN HORN. *Absolutism and the eighteenth century origins of compulsory schooling in Prussia and Austria*. Cambridge 2003, s. 22-26; CVRČEK. *Schooling under control: the origins of public education in imperial Austria 1769–1869*. Tübingen 2020, s. 17-21.
  - 3 TURNER. The Bildungsbürgertum and the Learned Professions in Prussia, 1770–1830: The Origins of a Class. In *Historie Sociale – Social History*, 1980, roč. 13, č. 25, s. 130.
  - 4 ANDERSON. The Idea of the Secondary School in Nineteenth-century Europe. In *Paedagogica Historica*, 2014, roč. 40, č. 1-2, s. 95.
  - 5 COHEN. *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria. 1848–1918*. Indiana 1996, s. 28.
  - 6 Více viz např. COHEN, *Education*, s. 28-29.
  - 7 WEST a CRIGHTON. Examination Reform in Central and Eastern Europe: Issues and trends. In *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 1999, roč. 6, č. 2, s. 271-89.

V této souvislosti proto není bez zajímavosti podívat se blíže na to, jakým způsobem byla maturitní zkouška organizována a realizována pod vlivem komunistické ideologie (obecně ve státech s komunistickým režimem). V tomto směru naše poznání je nedostatečné. Ačkoliv o školství a vzdělávání ve státech s komunistickou či socialistickou zkušeností se v posledních letech objevuje řada zajímavých historicko-pedagogických studií,⁸ téma maturitních zkoušek či v obecné rovině témata o podobě a průběhu zkoušení na školách v totalitních režimech 20. století se zdají být dosud na okraji odborného zájmu.⁹ Lze se přitom domnívat, že obdobně jako v jiných případech (např. přijímací řízení do odborných škol)¹⁰ i maturitní zkouška, její ráz, organizace a realizace, byla komunistickými ideály silně ovlivněna. Jinými slovy, i jejím prostřednictvím komunistické režimy mohly utužovat a posilovat svou moc. Blížší pohled na maturitní zkoušku proto může kromě jiného doplnit naše poznání o další střípek složité mozaiky fungování komunistických či obecně totalitních režimů. V tomto textu konkrétně v době nástupu a etablování komunistického režimu v Československu. Jedná se přitom o období, které doprovázela řada zásadních událostí, které ovlivnily

-
- 8 V této spojitosti se jedná např. o texty zaměřené obecně na podobu vzdělávání v komunistických režimech, jako např. MINCU. Communist education as modernisation strategy? The swings of the globalisation pendulum in Eastern Europe (1947–1989). In *History of Education*, 2016, roč. 4, č. 3, s. 319-334; KUDLÁČOVÁ a ŠEBOVÁ. Illegal confessional education of children in Slovakia in the period of Socialism (political and religious context). In *Paedagogica Historica*, 2019, roč. 56, č. 4, s. 481-502; KESTERE a KALKE. Controlling the image of the teacher's body under authoritarianism: The case of Soviet Latvia (1953–1984). In *Paedagogica Historica*, 2018, roč. 54, č. 1-2, s. 184-203; RAHI-TAMM a SALENIECE. Re-educating teachers: Ways and consequences of sovietisation in Estonia and Latvia (1940–1960) from the biographical perspective. In *Journal of Baltic Studies*, 2016, roč. 47, č. 4, s. 451-472; SOMOGYVÁRI. Political decision-making in socialist education: A Hungarian case study (1958–1960). In *History of Education*, 2019, roč. 48, č. 5, s. 664-681. Případně o texty zaměřené na prostředí základních škol, jako např. ZOUNEK, ŠIMÁNĚ a KNOTOVÁ. Primary school teachers as a tool of secularisation of society in communist Czechoslovakia. In *History of Education*, 2017, roč. 46, č. 4, s. 480-497; ZOUNEK, ŠIMÁNĚ a KNOTOVÁ. "You Have Betrayed Us for a Little Dirty Money!" The Prague Spring as Seen by Primary School Teachers. In *Paedagogica Historica*, 2018, roč. 54, č. 3, s. 320-337; dále např. Kolektivní monografie KUDLÁČOVÁ, ed. *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca druhej svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Trnava 2017; KUDLÁČOVÁ, ed. *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945–1989*. Trnava 2019 ad.
- 9 Lze zmínit např. studii ENGELHARDT. The Abitur as a bureaucratic phenomenon: on the history of a Prussian examination practice and its ritualised inscription (1890–1970). In *Paedagogica Historica*, 2022 (online first); případně studii, která se sice věnuje problematice zkoušení na středních školách, ale v obecné rovině a zejména v první polovině 20. století, viz ROACH. Examinations and the Secondary Schools 1900–1945. In *History of Education*, 1979, roč. 8, č. 1, s. 45-58.
- 10 Viz ŠIMÁNĚ a KAMANOVÁ. Přijímací řízení na středních odborných školách v období socialistického Československa. In *Studia paedagogica*, 2020, roč. 25, č. 3, s. 69-101.

nejenom podobu výchovy, vzdělávání a školství i v budoucích letech. Charakteristickou pro tuto dobu (roky 1948–1953) je vedle pronásledování opozice nového komunistického zřízení doprovázeného řadou zmanipulovaných politických procesů¹¹ například i vrcholná fáze působení kultu osobnosti Stalina ve východním socialistickém bloku nebo začínající válka v Koreji, která zvyšovala napětí mezi Západem a Východem v rámci tzv. studené války. V roce 1948 byl v Sovětském svazu navíc oficiálně spuštěn i tzv. stalinský plán přetvoření přírody, který ve stručnosti představoval sovětskou vizi budování socialismu. A právě tento plán představitelé Komunistické strany Československa (KSČ) začali mechanicky přejímat a promítat do svého prvního pětiletého plánu rozvoje hospodářství v Československu (1949–1953), který ovlivnil další vývoj odborného školství i podobu maturitní zkoušky v tomto odvětví školství. Přijetí sovětské vize budování socialismu se za výrazné spolupráce sovětských poradců odrazilo v tomto plánu ve formě silné industrializace zejména dosud agrárních oblastí (zejména na Slovensku) a posílením strojírenského a chemického průmyslu či hutnictví (zejména na Ostravsku-Karvinsku).¹² Zároveň s ohledem na splnění cílů první pětiletky vyvolalo celonárodní mobilizaci mas a hledání odborníků schopných plnit nové úkoly při budování nového průmyslu, jak vypovídají koneckonců slova Rudolfa Slánského, předního představitele tehdejší komunistické moci:

„Pětiletku splníme tehdy, když vyvoláme největší aktivitu, pracovní elán a iniciativu statisíce dělníků a dělnic, inženýrů a techniků, když budeme umět využít tvůrčích schopností všech pracujících, když budeme za ciframi pětiletky vidět živé lidi.“¹³

Metodologie

Hlavním cílem tohoto textu je zachycení a interpretace podoby, organizace a průběhu maturitní zkoušky na odborných školách¹⁴ v socialistickém Československu v letech 1948–1953. Konkrétně se v textu zaměřuji zejména na otázky, co bylo obsahem maturitní zkoušky a jakým způsobem byla maturitní zkouška organizována a realizována. Zároveň ovšem sleduji i otázku, jakým způsobem teh-

-
- 11 Více viz např. heslo Show Trials ve VAN DIJK a kol, eds. *Encyclopedia of the Cold War*. London 2008, s. 783-786.
- 12 OLŠÁKOVÁ a JANÁČ. *Kult jednoty: stalinský plán přetvoření přírody v Československu 1948–1964*. Praha 2018, s. 21-37; ŽÍDEK. *Centrally planned economies. Theory and practice in socialist Czechoslovakia*. London 2019, s. 70-73.
- 13 ANGELIS. Škola pětiletému plánu. In *Společenské nauky ve škole, 1949*, roč. 4, č. 5, s. 193-194.
- 14 Podle mezinárodní klasifikace ISCED11 se jedná o školy, které nabízejí úplné střední odborné vzdělání ukončené maturitní zkouškou (ISCED11 stupeň 354).

dejší komunistický režim zasahoval do podoby, organizace a realizace maturitní zkoušky na tomto typu škol. Sleduji přitom i důvody, které komunistický režim v Československu k těmto zásahům vedly. Vymezené období je charakteristické nejen tím, že se jedná o léta, kdy KSČ začala v Československu prosazovat svou moc a své vize podoby společnosti, ale zároveň se jedná i o období, kdy byl přijat první komunistický školský zákon (konkrétně zákon o jednotné škole z dubna 1948), který platil až do roku 1953 a který dosavadní systém vzdělávání včetně podoby, organizace a realizace maturitní zkoušky výrazně proměnil.

Výzkumná data prezentovaná v tomto textu byla získána metodou obsahové analýzy, která je speciálně určena pro analyzování obsahu sdělení jakéhokoliv druhu.¹⁵ Jednotkou pozorování byly otázky spojené s maturitní zkouškou na odborných školách. Záznamovou jednotkou (jednotkou analýzy) byl článek, případně konkrétní směrnice, vyhláška či metodický pokyn apod. Výběr analyzovaných dobových zdrojů byl záměrný. V první řadě se jednalo o všechny legislativní normy upravující školství zejména v letech 1948–1953, které vycházely pravidelně v dobových věstnících ministerstva školství.¹⁶ Do výběru jsem ovšem dále zahrnul i vybrané dobové časopisy, které ve sledovaném období vycházely. Hlavním kritériem jejich výběru bylo jejich zaměření na otázky odborného vzdělávání. Jedná se o čtyři časopisy s názvy *Odborná škola*, *Nová škola*, *Jednotná škola* a *Společenské nauky ve škole*.¹⁷ V uvedených věstnících a časopisech jsem vyhledal všechny texty týkající se otázek maturitních zkoušek v odborném vzdělávání, které jsem poté detailně analyzoval s cílem odhalit, jaká témata jsou v textu obsažena. Metodu obsahové analýzy jsem ovšem dále kombinoval s některými tradičními metodami historického výzkumu. Informace jsem ze získaných textů využíval zejména prostřednictvím metody přímé, případně metody nepřímé a historicko-srovnávací.¹⁸

15 DISMAN. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha 2011, s. 169-170; KRIPPENDORFF. *Content analysis*. London 2019, s. 15-17.

16 Názvy věstníků ministerstva školství se v průběhu sledovaného období měnily. Konkrétně jsem tak v souvislosti s tématem této studie analyzoval *Věstník ministerstva školství a osvěty (1945–1948)*, *Věstník ministerstva školství, věd a umění (1948–1952)*, *Věstník ministerstva školství a osvěty (1953 – vyšlo pouze několik čísel)* a *Věstník ministerstva školství (1953–1956)*.

17 Časopis *Odborná škola* vycházel v letech od roku 1948 až do roku 1990. Přitom v letech 1948–1950 vyšly tři ročníky. Poté bylo jeho vydávání přerušeno. Časopis znovu začal vycházet od roku 1954, přičemž jednotlivé ročníky se začaly číslovat opět od čísla jedna. Časopis *Nová škola* vycházel pouze v letech 1945 – 1951. Celkově vyšlo jen šest ročníků. Časopis *Jednotná škola* vycházel v letech 1945–1990, kromě roků 1961–1963. Časopis *Společenské nauky ve škole* (s podtitulem *časopis pro občanskou nauku, dějepis, zeměpis a vlastivědu*) vycházel pouze v letech 1948–1951.

18 Viz ZOUNEK a ŠIMÁNĚ. *Úvod do studia dějin pedagogiky a školství. Kapitoly z metodolo-*

Určitým limitem zkoumání dějin československého školství v době komunismu může být obtížnější dostupnost archivních pramenů z oblasti školství v České republice, na kterou upozorňují ve své publikaci např. Zounek, Šimáně a Knotová.¹⁹ Jak tyto autoři popisují, tyto tradiční zdroje historického poznání jsou k otázkám školství v tomto období v mnoha archivech České republiky z různých důvodů dosud mnohdy nezpracované a pro veřejnost proto nedostupné či přístupné jen ve velmi omezené míře. V souvislosti s tímto textem je poměrně nsnadné dohledat relevantní archivní prameny, které by například osvětlily, jakým způsobem byly maturitní zkoušky promyšleny na nejvyšších místech komunistického aparátu, zejména na tehdejší ministerstvu školství. Například klíčové fondy ministerstva školství pro období 1951–1989 uložené v Národním archivu v Praze v době realizace výzkumu byly dosud nezpracovány a neexistovaly k nim žádné archivní pomůcky. Badatelé zůstává ovšem alespoň možnost vyhledat materiály týkající se školství v Československu v době komunismu v jednotlivých fondech ÚV KSČ. Obsahem těchto fondů ovšem nejsou primárně školské záležitosti a je proto nutné detailně procházet jednotlivé archivní pomůcky.²⁰ Z tohoto úhlu pohledu proto následující text nelze chápat za zcela vyčerpávající. Představuje spíše první krok pro důkladnější poznání realizace maturitních zkoušek (nejen) v odborném školství v období socialistického Československa.

Návrat k prvorepublikové tradici

Okolnosti konce první Československé republiky a průběh druhé světové války předznamenal i vývoj Československa po jeho osvobození v roce 1945. Bylo zřejmé, že návrat k prvorepublikovému zřízení bude jen velmi obtížný. Otřesená důvěra československého obyvatelstva k západoevropským velmocem v souvislosti s uzavřením mnichovské dohody v roce 1938 i osvobození většiny Československa Rudou armádou Sovětského svazu nastínily budoucí postupnou orientaci československé společnosti. Orientaci na Sovětský svaz. Koneckonců, již před ukončením bojů na území našeho státu na jaře 1945 byl přijat tzv. Košický vládní program vyhlášený sice v Košicích, ale příznačně schválený již dříve v Moskvě.²¹

Vládní program nastiňoval celou řadu reforem, které měly československé společnosti pomoci jednak překonat válečné útrapy, jednak nastolit cestu k dalšímu rozvoji. Ty nedávaly mnoho nadějí pro navázání na tradice první republiky.

---

gie historicko-pedagogického výzkumu. Brno 2014, s. 50-59.

19 ZOUNEK; ŠIMÁNĚ a KNOTOVÁ. *Normální život v nenormální době. Základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace.* Brno 2017, s. 47-48.

20 Viz ZOUNEK; ŠIMÁNĚ a KNOTOVÁ, *Normální život*, s. 49.

21 Více viz např. McDERMOTT. *Communist Czechoslovakia, 1945–89.* London 2015, s. 21-35; RYCHLÍK. *Československo v období socialismu 1945–1989.* Praha 2020, s. 35-45.

Ba naopak, například namísto pluralitního systému politických stran typického pro meziválečné Československo, bylo vytvořeno sdružení politických stran tzv. Národní fronty Čechů a Slováků. V něm měla významné slovo Komunistická strana Československa.²²

Orientace na Sovětský svaz se v Košickém vládním programu ovšem prolínala v mnoha bodech. Výjimkou nebyly ani body týkající se československého školství.²³ To se v prvních letech po osvobození nacházelo z důvodu různých nacistických zásahů (např. uzavření českých vysokých škol, změny v obsahu výuky ad.²⁴) ve velmi špatné kondici. V první řadě proto bylo nutné celou síť školství obnovit v původním rozsahu na celém území republiky, tedy včetně pohraničních oblastí, které byly od mnichovské dohody přímou součástí nacistického Německa. Není proto náhoda, že pár dnů po osvobození v květnu roku 1945 Ministerstvo školství a osvěty učinilo prostřednictvím svých výnosů v této souvislosti několik kroků. Prvním z nich byli učitelé v činné službě vyzýváni k návratu na svá pracovní místa a k zahájení vyučování tam, kde to bylo vzhledem k místní situaci možné. Měli přitom spolupracovat s nově utvářenými národními výbory. Stejně tak byli samozřejmě vyzýváni k návratu do všech typů škol i žáci. Na školy se přitom mohli vrátit i ti žáci, kteří byli v době nacistické okupace z různých důvodů ze školy vyloučeni, případně jim bylo znemožněno vlivem protektorátní legislativy na těchto školách studovat.²⁵

Druhý výnos²⁶ byl již konkrétnější. Jeho obsah naznačuje, že zprerhání tradic s první republikou, alespoň v oblasti školství, nebylo úplně jednoznačné. Stanovoval totiž, aby na školách výuka probíhala na základě normálních učebních osnov platných před okupací. Koneckonců realizace případné nové školské reformy²⁷ nebyla v prvních letech poválečného Československa s ohledem na cel-

22 Více např. ROKOSKÝ. Košický vládní program. Na cestě sovětizace Československa. In KALOUS a ZEMAN, eds. *1945 – Konec války a obnova Československa*. Praha 2018, s. 158-165.

23 Více např. ŠIMÁNĚ. Střední odborné školství v Československu v letech 1945–1953. In ADAMEC a ŠIMÁNĚ, eds. *Vybrané kapitoly soudobých témat odborného vzdělávání*. Praha 2021, s. 13-14; ZOUNEK; ŠIMÁNĚ a KNOTOVÁ, *Normální život*, s. 63-64.

24 BOSÁK. *Česká škola v době nacistického útaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození*. České Budějovice 1969, s. 4-12.

25 Učitelstvu všech druhů škol a všem ostatním zaměstnancům školské a osvětové správy. Výnos MŠO z 12. 5. 1945, č. 2385 přes. In *Věstník Ministerstva školství a osvěty*, 1946, roč. 1, č. 2, s. 5.

26 K zahájení vyučování na českých školách v osvobozené Československé republice. Výnos MŠO z 21. 5. 1945, č. 26.225-I. In *Věstník Ministerstva školství a osvěty*, 1946, roč. 1, č. 2, s. 9.

27 Tak jako v předválečných letech i v prvních letech po osvobození až do nástupu komunistického režimu byla hojně diskutována reforma, která měla stávající roztržštěnou podobu školství upravit a sjednotit v tzv. jednotnou školu. Nicméně, až do roku 1948 zůstalo jen u diskuzí.

kovou poválečnou situaci ve společnosti prioritou. Podobně jako např. při vzniku Československa v roce 1918, kdy v prvních letech se vyučovalo na základě legislativy platné v době Rakouska-Uherska a významnější reformy v oblasti vzdělávání byly přijaty v pozdějším období.²⁸ Průběžně proto mělo být upraveno prozatím jen učivo. A to tak, aby se co nejvíce přizpůsobovalo novým společenským poměrům.²⁹

Jinými slovy řečeno, systém československého školství zůstal v prvních letech poválečného Československa stejný jako na konci první Československé republiky. Včetně jeho značné roztržitosti doprovázené tzv. dvojkolejným systémem vzdělávání, kdy vedle sebe existovaly různé typy škol, na kterých žáci stejného věku mohli studovat.³⁰ To, samozřejmě, platilo i o středním a odborném školství. Koneckonců vedle středních škol, pod kterými se rozuměla gymnázia, reálná gymnázia a reformně reálná gymnázia, existovala celá řada typů odborných škol, které dospívající jedinci navštěvovali. Od tříletých odborných škol, kde docházelo k vyučení, přes dvouleté školy mistrovské, které na tyto školy navazovaly, po čtyřleté průmyslové, strojírenské či hospodářské školy.³¹ Vedle toho ovšem existovaly dále i základní odborné školy, lidové školy zemské, lesnické školy, obchodní školy a akademie, ústavy pro vzdělávání učitelek mateřských škol, učitelské ústavy, ošetrovatelské školy, ústavy pro vzdělávání porodních asistentek a řada dalších odborných škol, např. konzervatoře apod.³²

Obdobně komplikovaná, ve srovnání s tehdejšími systémy školství, byla i cesta k maturitnímu vysvědčení, respektive k maturitní zkoušce. Ta se obecně v tomto období označovala jako zkouška dospělosti. Nicméně, stejně tak se označovaly i zkoušky na mnoha jiných typech škol, které ovšem neopravňovaly ke vstupu na vysokou školu. Například zkouška dospělosti na učitelských ústavech.³³ Dnešní terminologií, maturitní zkoušku opravňující vstup na vysokou školu bylo možné absolvovat jen na některých typech škol. Konkrétně na všech typech tehdejších středních škol, tedy gymnáziích, reálných gymnáziích, reformně reálných gymnáziích a reálkách a následně na některých odborných školách,

---

Více viz např. RÝDL. *K vývoji správy a řízení školství v českých zemích*. Pardubice 2010, s. 15-18; VORLÍČEK. *České školství 1945–2000*. In WALTEROVÁ, ed. *Česká pedagogika: proměny a výzvy: sborník k životnímu jubileu profesora Jiřího Kotáska*. Praha 2004; aj.

28 Viz např. ŠIMÁNĚ. *České menšinové školství v Československé republice: ke každodennosti obecných škol v politickém okrese Ústí nad Labem*. Brno 2019, s. 57-59.

29 K zahájení, s. 9.

30 ŠIMÁNĚ, *České menšinové školství*, s. 61-62.

31 BUDINA. Průmyslové a odborné školy. In *Nová škola*, 1947, roč. 2, č. 10, s. 185.

32 BOHÁČ a kol. *Dějiny školství v Československu 1945–1975. I. část*. Praha 1982, s. 42.

33 Předpisy o zkouškách dospělosti na ústavech učitelských a na ústavech pro vzdělávání učitelek domácích nauk. Výnos MŠO z 8. 3. 1946, č. A-87 255-III. In *Věstník ministerstva školství a osvěty*, 1947, roč. 2, č. 6, s. 103.

jako byly čtyřleté průmyslové, strojírenské či hospodářské školy.³⁴ Neznamenal to ovšem, že by absolventům ostatních škol byla maturitní zkouška odepřena. Jejich cesta byla „pouze“ o něco složitější. Zkoušku dospělosti opravňující ke studiu na vysoké škole bylo totiž možné absolvovat i externě na některé z tehdejších výše uvedených středních škol, pokud dotyčný již získal některou ze zkoušek dospělosti (neopravňující vstup na vysokou školu) na jiném typu školy. Jednalo se o pozůstatek ještě rakousko-uherského systému doplňujících zkoušek, který přečkal i druhou světovou válku.³⁵ Samotná zkouška dospělosti pak probíhala podle posledních prvorepublikových nařízení upravující zkoušku dospělosti na středních a odborných školách³⁶ s výjimkou zkoušky z německého jazyka, která se konat neměla.³⁷

Nové směřování

Výraznější změny v otázkách maturitních zkoušek v odborném školství proto nastaly až v období, kdy v Československu převzala veškerou politickou i administrativní moc Komunistická strana Československa, tedy od února roku 1948.³⁸ Již v dubnu, necelé dva měsíce po získání moci, komunistická vláda vydala nový školský zákon, který přetavil předchozí dlouholeté diskuze o jednotné škole do reality. Jednalo se o poměrně převratný zákon. Jeho prostřednictvím totiž byl ukončen dvojkolejný vývoj školské soustavy nastolený již v roce 1869 v době Rakouska-Uherska. Zároveň zaručil společným vzdělávacím základem stejný přístup k dalšímu vzdělávání a kromě toho prodlužoval i povinnou školní docházku z osmi na devět let, což znamenalo, že na odborné školy se hlásili uchazeči, kteří dovršili alespoň patnácti let věku života. Na druhou stranu, nový zákon odrážel i nové poměry. Československým školám byla prostřednictvím tohoto nového zákona dána jasná orientace na socialistickou výchovu. To mělo svůj odraz např. v úpravě obsahu vzdělávání, ale i v podobě zrušení a zestátnění soukromých škol či kádrovou politikou jak v řadách učitelských sborů, tak

---

34 BUDINA, Průmyslové a odborné školy, s. 186.

35 Předpisy o zkouškách dospělosti na gymnáziích, reálných gymnáziích, reformních reálných gymnáziích a na reálných a matematicko-přírodovědeckých větvích reálných gymnáziích. Výnos MŠO z 6. února 1946, č. A-62 790-III. In *Věstník ministerstva školství a osvěty*, 1947, roč. 2, č. 3, s. 44-53; MORKES. *Devětkrát o českém školství*. Praha 2004, s. 38-43.

36 Konkrétně na základě: Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 11. ledna 1938, č. 2.000-II, jímž se vydávají předpisy o zkouškách dospělosti na gymnáziích, reálných gymnáziích, vyšších reálných gymnáziích, reformních reálných gymnáziích a reálkách. In *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*, 1938, roč. 20, č. 2, s. 60-78.

37 Zkoušky dospělosti na středních školách. Platnost předpisů a mimořádný termín pro zkoušky externistů ve školním roce 1944/45. Výnos MŠO z 12. června 1945, č. A-33.895-III. In *Věstník Ministerstva školství a osvěty*, 1946, roč. 1, č. 3, s. 24.

38 McDERMOTT, *Communist Czechoslovakia*, s. 37-44; RYCHLÍK, *Československo*, s. 47-53.

i mezi uchazeči o střední a vysokoškolské vzdělání. Upřednostňováni byli žáci a studenti z dělnického či rolnického prostředí.³⁹

Odborné školství bylo tímto zákonem včleněno do jednotné školské soustavy. Ve srovnání s předchozím obdobím se nově jednalo o tzv. výběrové školy III. stupně. Mezi tyto školy patřila tzv. všeobecně vzdělávací školy (gymnázia), základní odborné školy, odborné školy a vyšší odborné školy.⁴⁰ Některé přitom navazovaly přímo na II. stupeň školství, jiné vyžadovaly nejméně jednoletou praxi v příslušném oboru před zahájením školní docházky. Vyšší odborné školy (pro zemědělství, průmysl, obchod, dopravu, pro ženská povolání, uměleckou činnost, pro sociální a zdravotní službu, výživu apod.) přitom měly poskytovat nejenom vyšší odborné vzdělání, ale zároveň i vyšší obecné vzdělání. A to v takovém rozsahu, aby byl žákům umožněn prostřednictvím absolvování maturitní zkoušky na těchto školách přístup k dalšímu vzdělávání na vysokých školách. Jejich účel koneckonců dobře shrnuje i dobový komentář zrcadlící i tehdejší socialistickou ideologii. Mělo se jednat o školy pro pracovníky na řídicích místech (např. pro technické úředníky, ale i zdravotní sestry), na které byli přijímáni žáci hned po absolvování II. stupně školy, případně po roční praxi většinou ve věku 15–16 let a obecně o školy, které měly: „*vychovávat technickou inteligenci, inteligenci dělnické třídy, schopnou chápat vůdčí roli dělnické třídy na cestě k socialismu a ochotnou svědomitě její politiku provádět*“.⁴¹

Shodou okolností zákon vyšel v době prohlubujících se hospodářských problémů československého státu a zároveň i v době počínající industrializace a budování těžkého průmyslu. Potřeba nových odborníků pro různé oblasti československého hospodářství proto významně vzrostla. Nikoliv náhodou se proto v této době objevuje v rámci československého vzdělávacího systému i jisté specifikum v podobě tzv. státních kurzů pro přípravu pracujících na vysoké školy. Zprvu se jednalo pouze o osmiměsíční studium (od roku 1951 až dvouleté), které účastníky připravovalo na maturitní zkoušku potřebnou pro vstup na vysokou školu.⁴² Pokud tito tzv. adekáři neboli absolventi dělnických kurzů u ma-

39 *Zákon č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství (školský zákon)* [online]. ASPI, 1948.

40 O systému odborného školství v letech 1948–1953 více viz např. ŠIMÁNEŠ, Střední odborné školství, s. 13–25. Pro větší porozumění je vhodné uvést, že dnešní II. stupeň základních škol byl v těchto letech označován jako střední školy. Nicméně, též se jednalo o II. stupeň školství, I. stupněm byly školy národní. Jinými slovy řečeno, pojem střední škola se oficiálně v tomto období již nepoužíval pro gymnázia, případně reálná gymnázia apod. jako v předchozích letech. Tyto školy spadaly nově pod označení výběrové školy, stejně jako právě tzv. vyšší odborné školy.

41 KABELE. Problémy obecného a odborného vzdělání a spojení teorie a praxe na odborných školách. In *Nová škola*, 1948, roč. 4, č. 1, s. 13.

42 Vedle hospodářských potřeb hrála roli ovšem i dobová ideologie a potřeba urychleně získat

turitní zkoušky uspěli, mohli pokračovat ve studiu na vysoké škole, kam byli přednostně přijímáni a kde mohli pokračovat dokonce i ve vědecké aspirantuře.⁴³

Organizace závěrečné zkoušky dospělosti

Nové předpisy pro maturitní zkoušky pro vyšší odborné školy, v oficiálních dokumentech označované stále jako zkoušky dospělosti, či prostě jen jako závěrečné zkoušky, vyšly necelý rok po vydání nového školského zákona v únoru 1949. Další, nicméně spíše jen dílčí, úpravy probíhaly v podstatě každý rok až do vydání nového školského zákona v roce 1953, který opět systém (nejen) odborného vzdělávání významně proměnil.⁴⁴

Základní struktura zkoušky dospělosti v letech 1949–1953 nijak nevybočovala ze základní struktury maturitní zkoušky zavedené na našem území již v roce 1849 Exner-Bonitzovou reformou. Stále se dělila na písemnou a ústní část. Na některých vyšších odborných školách byla v roce 1949 vedle těchto částí ovšem nově zavedena povinně i praktická zkouška. V rámci písemné zkoušky museli žáci povinně absolvovat postupně písemnou práci z českého (respektive slovenského a od roku 1952 vyučovacího jazyka), ruského jazyka a z odborného předmětu. Totéž platilo i pro ústní zkoušku, kde žákům navíc přibyla i zkouška z dalšího volitelného odborného předmětu a zkouška ze společenských nauk. Konkrétně dějepisu, zeměpisu, občanské nauky a filozofie, pokud se filozofie na dané škole vyučovala.⁴⁵

---

politicky spolehlivé vysokoškolsky vzdělané jedince loajální socialistickému režimu. Frekventanti totiž pocházeli výlučně z dělnických nebo rolnických rodin a výběr účastníků kurzů probíhal přímo v závodech či na vesnicích, přičemž pro přijetí do kurzu byl podstatný zejména pozitivní vztah k socialistickému zřízení projevovaný aktivní účastí v politickém a veřejném životě. Kromě toho účastník musel mít za sebou alespoň jeden rok praxe ve výrobě. Více viz Příjímací řízení do 1. ročníku vysokých škol univerzitního, technického a uměleckého směru ve studijním roce 1951/1952. Výnos MŠVU ze dne 14. ledna 1951, č. 87 058-IV. In *Věstník ministerstva školství, věd a umění*, 1951, roč. 7, č. 5, s. 54-57.

43 NOVÁK. Po IX. sjezdu KSČ. In *Nová škola*, 1949, roč. 4, č. 10, s. 289; HAJNÝ. Dva běhy státních kurzů pro přípravu pracujících na vysoké školy. In *Nová škola*, 1950, roč. 5, č. 10, s. 323-324.

44 Předpisy o závěrečných zkouškách (zkouškách dospělosti) na vyšších odborných školách. Výnos MŠVU z 18. února 1949, č. 30 074-II. In *Věstník ministerstva školství, věd a umění*, 1950, roč. 5, č. 4, s. 57-60; Předpisy o závěrečných zkouškách na vyšších odborných školách. Výnos MŠVU z 23. března 1950, č. 86 027-II. In *Věstník ministerstva školství, věd a umění*, 1951, roč. 6, č. 9, s. 62-66; Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách včetně vyšších (čtyřletých) zemědělských. Výnos MŠVU z 23. ledna 1951, č. 15 674-III. In *Věstník ministerstva školství, věd a umění*, 1952, roč. 7, č. 3, s. 32-39; Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách a výběr kandidátů z vyšších odborných škol na vysoké školy. Výnos MŠVU z 16. ledna 1952, č. j. 10 105/52-III/1. In *Věstník ministerstva školství, věd a umění*, 1953, roč. 8, č. 3, s. 55-63.

45 Tamtéž.

První krok v posledním ročníku studia na vyšší odborné škole, který museli žáci učinit na cestě k získání vysvědčení o zkoušce dospělosti, bylo podání přihlášky k závěrečné zkoušce dospělosti. Tu podávali písemně třídnímu učiteli nejpozději k 15. březnu. V té museli uvést i jeden z volitelných odborných předmětů, ze kterého chtěli být v rámci ústní zkoušky kromě povinného odborného předmětu přezkoušeni. Výběr byl přitom závazný a nebylo ho možné později dodatečně změnit. K přihlášce žáci museli také přiložit veškerá svá výroční i pololetní vysvědčení ze škol III. stupně a přehled o svých dosavadních studiích. Dále křestní nebo rodný list a případně doklad o vykonané praxi.⁴⁶ Od roku 1951 bylo od žáků, kteří hodlali pokračovat dále ve studiu na vysoké škole, navíc explicitně vyžadováno, aby tuto skutečnost nahlásili třídnímu učiteli, a to nejpozději v době podání přihlášky k závěrečné zkoušce.⁴⁷

Od března také docházelo k vytváření zkušebních komisí. Složení komise bylo po celé období let 1949–1953 v podstatě stejné. Tvořil ji předseda – ředitel či učitel jiné školy, než na které probíhala závěrečná zkouška, místopředseda – ředitel školy, na které probíhala závěrečná zkouška a dále třídní učitel a učitelé, kteří vyučovali jednotlivým předmětům žáky, ze kterých byli u závěrečné zkoušky zkoušeni. Jako tzv. externí členové v komisích dále působili i zástupce krajského akčního výboru Národní fronty (v pozdějších letech zástupce lidové správy nebo zástupce Krajského národního výboru KSČ) a zástupce krajského výboru Svazu Českého svazu mládeže (ČSM). Podle Pecha⁴⁸ měli tito externí členové zajistit užší styk školy se životem. Dá se usuzovat, že právě proto i tito dva členové zkušební komise se podíleli na klasifikaci jednotlivých žáků během jejich závěrečných zkoušek.

V souvislosti s procesem vytváření zkušebních komisí je kromě jiného zajímavé sledovat, jakým způsobem docházelo k jmenování předsedů těchto komisí. V roce 1949 předsedu komise totiž jmenovalo přímo ministerstvo školství, věd a umění. Nejednalo se přitom o jedinou záležitost, kterou ministerstvo školství přímo řídilo. Dohled ministerstva školství nad závěrečnými zkouškami na jednotlivých školách v roce 1949 byl poměrně rozsáhlý (např. i v případě zadávání témat písemných prací či témat pro ústní části zkoušky ze společenských nauk apod.). Lze se jen domnívat, zda za touto skutečností stála určitá nedůvěra k nižším orgánům komunistické moci, která se přeci jen v roce 1949 stále ještě v Československu etablovala, či snaha udržet si přehled nad poměrně zásadním odvětvím školství vzhledem k ekonomickým plánům komunistické vlády, nebo

46 Předpisy o závěrečných zkouškách (zkouškách dospělosti), s. 58; Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách včetně vyšších, s. 33.

47 Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách, s. 34.

48 PECH. Závěrečné zkoušky na školách III. stupně. In *Nová škola*, 1949, roč. 4, č. 7-8, s. 236.

naprosto jiné důvody. Nicméně, tento rozsáhlý dohled ze strany ministerstva školství se stal do jisté míry terčem kritiky i v dobových školských časopisech. Například Ursíny⁴⁹ vysloveně ve svém textu upozorňuje na zbytečně rozsáhlou centralizaci správy a dohled nad odborným školstvím a nutnost převést některé jeho pravomoci na nižší orgány, konkrétně Krajské národní výbory Komunistické strany Československa (KNV). K tomu opravdu hned následující rok došlo. Předsedy zkušebních komisí již nejmenovalo totiž ministerstvo školství, ale KNV. Nicméně, již od roku 1952 došlo opět k výraznému přesunu pravomocí zpět do rukou ministerstva školství. Stejně jako v roce 1949 předsedu zkušební komise na vyšších odborných školách (kromě zemědělských⁵⁰) jmenovalo ministerstvo školství, věd a umění. Navíc, v tomto roce začal na závěrečné zkoušky dohlížet nový politický orgán KSČ, tzv. Ústřední komise pro závěrečné zkoušky zřízená při ministerstvu školství, věd a umění, respektive její subkomise pro školy III. stupně. V jednotlivých krajích tento orgán reprezentovaly tzv. Krajské komise pro závěrečné zkoušky a v souvislosti se závěrečnými zkouškami na vyšších odborných školách její subkomise pro školy III. stupně. Předsedové těchto krajských komisí, a i většina jejich dalších členů, byli vybíráni z řad krajských školních inspektorů pro školy III. stupně na základě jmenování KNV. Kromě nich v nich ovšem působili dále i zástupci krajských výborů ČSM a zástupci krajských odborových rad.⁵¹

Kromě zkušební komise bylo ovšem nutné také určit termíny konání závěrečné zkoušky dospělosti. V obecné rovině byly pro závěrečné zkoušky určeny během kalendářního roku dva hlavní termíny – letní a podzimní. Letní termín byl přitom vnímám jako hlavní termín pro realizaci závěrečné zkoušky dospělosti, zatímco podzimní měl být určen pro opravné termíny, případně pro ty žáky, kteří se z různých důvodů nemohli účastnit zkoušky v hlavním termínu. Konkrétní termíny pro konání jednotlivých částí závěrečné zkoušky byly podobně jako jiné záležitosti této zkoušky v průběhu sledovaného období stanovovány různě. V roce 1949 záleželo čistě na ředitelství jednotlivých škol, které návrh termínů zasílalo ke schválení ke KNV. Platilo přitom, že písemné zkoušky se měly konat v dubnu a ústní až po vykonání písemných, případně praktických zkoušek. Od roku 1950 ovšem začaly být některé konkrétní termíny stanovovány centrálně. Platilo to zejména pro písemné zkoušky. Od roku 1951 byly centrálně stanovo-

---

49 URSÍNÝ. Naše odborné školství v socialistickém duchu. In *Jednotná škola*, 1949, roč. 5, č. 3-4, s. 129-130.

50 Pro tyto školy vybírala předsedu zkušební komise stále KNV. Viz *Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách*, s. 56.

51 Tamtéž, s. 56.

vány i termíny pro ústní zkoušky. Data konání ústních zkoušek ovšem nestanovovalo ministerstvo školství, ale KNV.

Písemná část

První výzvou, které žáci vyšších odborných škol v letech 1949–1953 čelili při snaze o dosažení vysvědčení dospělosti, tedy byly písemné zkoušky. Začínalo se písemnou prací z vyučovacího jazyka. Další dny se pokračovalo písemnou prací z ruského jazyka a naposled žáci zpracovávali písemnou práci z odborného předmětu. Postup seznamování žáků s tématy písemných prací byl ve všech předmětech v celém sledovaném období stejný. Místopředseda zkušební komise, tedy ředitel školy, za přítomnosti žáků a příslušného dozorujícího učitele otevřel zapečetěnou obálku, která obsahovala témata k písemné práci. Učitel následně témata opsal na tabuli a přečetl jen ta vysvětlení, která byla k tématu připojena.⁵²

Témata písemných prací z vyučovacího a ruského jazyka stanovovalo ministerstvo školství v roce 1949 na základě 30–40 témat k ústní zkoušce ze společenských nauk, které taktéž v tomto roce stanovovalo ministerstvo školství. Jednalo se přitom ve srovnání s průběhem písemných prací závěrečných zkoušek dospělosti před rokem 1948 o nový postup. Jeho cílem, jak prozrazuje např. Pech,⁵³ mělo být zajištění větší rovnoměrnosti v posuzování a zabránění různým nežádoucím vlivům, které by mohly zkreslit výsledky písemné zkoušky. Jinými slovy řečeno, zajistit stejné podmínky pro psaní písemných prací pro všechny žáky vyšších odborných škol. I v dalších letech byla témata k písemným zkouškám stanovována centrálně ministerstvem školství, ale již bez ohledu na témata k ústní zkoušce ze společenských nauk. Ta už si totiž stanovovali učitelé na školách sami za spolupráce s ředitelem. Musela být pouze schválena KNV.⁵⁴ Podobně byla stanovována i témata k písemným zkouškám z odborných předmětů. I ta si připravovali učitelé sami za spolupráce s ředitelem školy, kde se závěrečná zkouška dospělosti měla konat. Ke každému odbornému předmětu měli učitelé společně s ředitelem vytvořit minimálně tři témata ze základní látky příslušných osnov daného předmětu. Domluvená témata následně ovšem musel schválit KNV, který z nich pro každý předmět určil jedno konkrétní, které zaslal v zapečetěné obálce zpět na školu. Pokud žák skládal ústní zkoušku z více odborných předmětů, mohl si vybrat téma k písemné práci z libovolného odborného

52 Předpisy o závěrečných zkouškách (zkouškách dospělosti), s. 58; Předpisy o závěrečných zkouškách na vyšších odborných školách, s. 64; Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách včetně vyšších, s. 34; Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách, s. 57.

53 PECH, Závěrečné zkoušky, s. 237.

54 Předpisy o závěrečných zkouškách (zkouškách dospělosti), s. 58; Předpisy o závěrečných zkouškách na vyšších odborných školách, s. 64; Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách včetně vyšších, s. 34; Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách, s. 57.

předmětu, ze kterého měl skládat ústní zkoušku, tedy např. i z povinně volitelného. Psal přitom jen jednu písemnou práci z odborného předmětu. Žáci tedy museli během písemné zkoušky zvládnout celkem tři písemné práce. Při nich ovšem mohli používat slovníky, v případě písemné práce z odborného předmětu i odbornou literaturu a další pomůcky podle pokynů k jednotlivým tématům.⁵⁵

Na zpracování písemných prací z vyučovacího jazyka měli žáci pět hodin. Pro ruský jazyk v roce 1949 čtyři hodiny, v dalších letech již jen tři hodiny. Zajímavé mohou být časové dotace pro zvládnutí písemných prací z odborných předmětů. Celkový čas totiž záležel na typu vyšší odborné školy. Například na strojnických, elektrotechnických a stavebních školách bylo cílem písemné práce vypracování návrhu (projektu) z hlavního konstruktivního předmětu. Na písemné zpracování těchto návrhů měli žáci celkem pět dní po osmi hodinách, tedy 40 hodin. Obdobně probíhala písemná zkouška z odborného předmětu např. i na vyšších chemických školách, kde cílem písemné zkoušky byla laboratorní práce z analytické chemie.⁵⁶ Nelze si nevšimnout, že v tomto případě písemná zkouška v podstatě nabírala podobu praktické zkoušky. Není proto divu, že od roku 1952 se na některých vyšších odborných školách od písemné zkoušky z odborného předmětu začalo upouštět. Respektive na takovýchto školách byla písemná zkouška z odborného předmětu nahrazována praktickou zkouškou. Týkalo se to právě např. vyšších chemických škol, ale i dalších, jako byli např. vyšší gumárenské, sklářské, keramické, textilní a jiné školy.⁵⁷

Na jiných typech vyšších odborných škol písemná zkouška trvala mnohem kratší dobu. Například na obchodních akademiích, kde písemná práce byla zaměřená zejména na podnikové účetnictví, trvala celkem pět hodin. Stejně tak i např. na vyšších rolnických školách či vyšších rybářských školách, kde hlavním okruhem témat písemných prací bylo pěstování rostlin, chov a krmení zvířat, respektive pstruhařství a volné rybářství atd.⁵⁸

Všechny písemné práce byly opravovány příslušným učitelem. Výsledky se odevzdávaly místopředsedovy zkušební komise, tedy řediteli školy. Předseda zkušební komise do nich mohl nahlížet, a dokonce dodatečně upravit hodnocení jakékoliv písemné práce. O případné takto provedené změně v hodnocení písemné práce se ale muselo v rámci zkušební komise hlasovat.⁵⁹ Pokud žák z písemek získal více jak dvě nedostatečné, jeho cesta k získání vysvědčení o dospělosti skončila. V ostatních případech, tedy i v případě, kdy žák získal z některé ze tří

---

55 Tamtéž.

56 Předpisy o závěrečných zkouškách (zkouškách dospělosti), s. 59.

57 Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách, s. 62-63.

58 Předpisy o závěrečných zkouškách (zkouškách dospělosti), s. 60.

59 Tamtéž, s. 58.

písemných prací nedostatečnou,⁶⁰ mohl pokračovat dál buď rovnou k ústní části závěrečné zkoušky, nebo k praktické zkoušce.

Praktická část

Realizace praktických zkoušek byla ve srovnání s ostatními částmi závěrečné zkoušky dospělosti mnohem méně svázána prostřednictvím jakýkoliv legislativních norem. Jinými slovy řečeno, v letech 1949–1953 jim komunistický režim v dobové legislativě nevěnoval tolik pozornosti jako v případě písemné a ústní části zkoušky. Jedním z důvodů může být i fakt, že praktická zkouška se v prvních letech týkala jen několika málo typů vyšších odborných škol a teprve postupem doby (zejména po roce 1953) začala být v odborném školství zaváděna v širší míře. Konkrétně v letech 1949 se bylo možné s praktickou zkouškou setkat např. na vyšších lesnických, hospodyňských či dietetických, případně dalších podobně zaměřených školách. Vyjma vyšších lesnických škol, kde se praktická zkouška zaměřovala na pěstování lesů a nauku o dřevě a jeho využití, se v ostatních případech týkala vaření, respektive dietetického vaření atd.⁶¹ Od roku 1952 sice byla praktická zkouška zavedena na některých vyšších odborných školách, kde nahradila písemnou zkoušku z odborného předmětu, nejednalo se ovšem o významný počet škol. Spíše se jednalo o výjimky, respektive o zcela konkrétní školy, jako byla např. Vyšší textilní škola v Ústí nad Orlicí, Vyšší umělecká škola v Brně apod.⁶² Realizace praktické zkoušky proto byla mnohem více v kompetenci samotné školy. Respektive jediným pravidlem bylo, že praktická zkouška se musela uskutečnit po písemných zkouškách a aspoň jeden týden před ústní částí závěrečné zkoušky. Místo a dobu realizace praktických zkoušek přitom určoval předseda zkušební komise, případně i její místopředseda. Následně již stačilo jen informovat KNV o datech konání této zkoušky a praktickou zkoušku realizovat.

U samotné zkoušky pak měl být přítomen zkoušející učitel a ředitel. Pokud to bylo možné, tak i případní další členové zkušební komise. Úlohy praktických zkoušek si škola určovala zcela samostatně, vyjma vyšších zemědělských škol, kde témata určovalo od roku 1951 ministerstvo zemědělství.⁶³ Podobně jako v případě písemné zkoušky platilo, že pokud žák dostal z této části nedostatečnou, tak i přesto mohl pokračovat dále k ústní zkoušce. Pokud ovšem získal

60 Zajímavostí může být, že pokud žák tuto nedostatečnou získal z písemné práce z odborného předmětu, měla se ústní zkouška z odborného předmětu rozšířit i otázkou z oboru této písemné zkoušky. Viz tamtéž, s. 57.

61 Tamtéž, s. 57.

62 Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách, s. 59.

63 Předpisy o závěrečných zkouškách (zkouškách dospělosti), s. 57; Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách včetně vyšších, s. 34.

kromě nedostatečné z praktické zkoušky i jednu nedostatečnou z některé ze tří písemných prací, jeho úsilí v závěrečné zkoušce dospělosti dospělo do nechtěného finále. Ze zkoušky byl vyloučen.

Ústní část

Po absolvování písemné části zkoušky, respektive praktické části zkoušky, žáci měli možnost nabrat síly během volna v délce šesti pracovních dnů,⁶⁴ které muselo ústní části zkoušky předcházet. Po tomto týdnu se ovšem museli opět dostavit do školy a předstoupit před zkušební komisi, aby prokázaly celkovou úroveň své vyspělosti. Vzhledem k vládnoucímu komunistickému režimu se ovšem nejednalo pouze o prokázání znalostí z látky jednotlivých předmětů. Vyspělost žáka (kandidáta) podle dobového vyjádření se totiž:

*„posuzuje podle toho, jak si osvojil vědecký světový názor, jaký je jeho celkový rozhled a jak svých soustavných znalostí umí prakticky užívat, nikoliv podle menších mezer vědomostí a drobných nedostatků. Zvláště se hodnotí kandidátovo lidově demokratické uvědomění, jeho schopnosti poznávací a jeho schopnosti samostatně usuzovati a samostatně duševně pracovati. Posuzuje se též jeho vyjadřovací schopnost v oboru příslušného zkušebního předmětu“.*⁶⁵

Ideologické postoje žáků byly tedy nedílnou součástí hodnocení. A to nejen během ústního projevu, ale během celé závěrečné zkoušky dospělosti.⁶⁶ Tato stránka se přitom v průběhu let do hodnocení prolínala čím dál silněji. Dokladem může být koneckonců vyjádření účelu závěrečných zkoušek dospělosti z následujícího roku 1952, kde pedagogická stránka až na krátkou zmínku odborné přípravy vysloveně chybí:

*„Účelem závěrečné zkoušky na vyšší odborné škole je především zjistit, jak je kandidát politicky a odborně připraven plnit funkci středního odborného pracovníka ve společnosti budující socialismus. U kandidáta, který se přihlásil ke studiu na vysoké škole, se kromě toho při závěrečné zkoušce zkoumá, jak je politicky a odborně připraven splnit požadavky, které na něho klade studium na vysoké škole“.*⁶⁷

---

64 Až do roku 1968 byl běžný pracovní týden šestidenní. Více viz *Výhláška č. 63/1968 Sb. ministerstva práce a sociálních věcí, o zásadách pro zkracování týdenní pracovní doby a pro zavedení provozních a pracovních režimů s pětidenním pracovním týdnem* [online]. ASPI 1968.

65 Předpisy o závěrečných zkouškách (zkouškách dospělosti), s. 58.

66 I během oprav písemných prací se kontrolovala kromě věcné a jazykové stránky i stránka ideová (viz *Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách*, s. 57).

67 *Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách*, s. 55.

Žáci se tedy museli v rámci závěrečné zkoušky vyrovnávat i s nástrahami tohoto typu. To platilo zejména právě pro její ústní část, kde postupně hovořili k tématům z vyučovacího jazyka, ruského jazyka, společenských nauk a k tématům z minimálně dvou odborných předmětů. Ke každému tématu si žáci losovali otázky z osudí. V něm byly otázky napsány na jednotlivých papírcích. Platilo přitom, že otázek mělo být v osudí vždy dvakrát více než samotných žáků třídy, kteří se závěrečných zkoušek účastnili. Minimálně však alespoň 30 otázek. Otázky si připravovali do všech předmětů vyučující sami. Výjimkou byl pouze rok 1949, kdy otázky ke zkoušce ze společenských nauk připravovalo přímo ministerstvo školství, věd a umění. Vytvořené otázky musel vždy schválit ředitel školy a předseda zkušební komise. Otázky se do osudí vracely až vždy po vyzkoušení celé zkoušené skupiny, případně po vyzkoušení všech žáků daného zkušebního dne. V této souvislosti se jednalo většinou o dvě skupiny čtyř žáků, kdy jedna byla zkoušena dopoledne, jedna odpoledne.⁶⁸

Samotné ústní zkoušení následně mělo probíhat formou rozhovoru. Z každého předmětu trvalo přibližně 15 minut. Pouze v roce 1952 měla ústní zkouška ze všeobecně vzdělávacích předmětů trvat jen 10 minut a zkoušky z odborných předmětů následně až 20 minut. Překvapivé může být, že tehdejší žáci neměli zcela jasně danou dobu na přípravu. Oficiálně jim byla přiznána, z dnešního pohledu nicneříkající, přiměřená doba na promyšlení otázek. Zároveň ovšem zkoušející mohli po losování podle potřeby ihned přejít k samotnému zkoušení.⁶⁹ Záleželo pouze na vůli zkušební komise. A lze se domnívat, že ta nebyla příliš nakloněna žákům poskytnout příliš mnoho času, protože – jak uvádí např. Purkyňová⁷⁰ – vyzkoušení osmi žáků včetně závěrečného hodnocení a vypracování všech potřebných administrativních náležitostí mohlo zabrat 14 až 16 hodin denně.

Výsledné hodnocení

Jakmile byla vyzkoušena skupina žáků, následovala porada zkušební komise. Znamky navrhovaly zkoušející učitelé s přihlédnutím k výsledku písemné práce, případně praktické zkoušky. O známkách z jednotlivých předmětů hlasovala celá komise vyjma učitelů, kteří se nepodíleli na zkoušení z daného předmětu. Konkrétně se tedy na hodnocení podílel předseda, místopředseda, zkoušející učitel

---

68 Předpisy o závěrečných zkouškách (zkouškách dospělosti), s. 58; Předpisy o závěrečných zkouškách na vyšších odborných školách, s. 64; Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách včetně vyšších, s. 34; PURKYŇOVÁ. Kritické poznámky k maturitám na sociálních školách. In *Odborná škola*, 1950, roč. 3, č. 9-10, s. 274.

69 Tamtéž.

70 PURKYŇOVÁ, Kritické poznámky, s. 278.

daného předmětu a externí členové komise. Při rovnosti hlasů měl rozhodující hlas předseda.

Celkové hodnocení závěrečné zkoušky dospělosti mohlo pro žáka dopadnout až čtyřmi způsoby. Mohl prospět s vyznamenáním. Od roku 1952 explicitně ovšem pouze za předpokladu, že nejenže uspěl u samotné zkoušky, ale během studia se choval bezúhonně a aktivně projevoval svou politickou vyspělost.⁷¹ Tuto oblast, jak naznačuje ve svém textu Purkyňová,⁷² sledovala zejména školská skupina ČSM, která ke všem žákům účastnících se závěrečných zkoušek psala individuální posudky, které zkušební komise měla k dispozici. V nich zachycovala např. postoj žáků k učitelům, postoj žáků k samotné ČSM, dále ovšem také poměr žáka k lidově demokratickému zřízení, poměr ke školní třídě či postoj k práci.

Pokud žák neprospěl s vyznamenáním, mohl získat druhé nejlepší hodnocení, tedy prospěl. Pokud ovšem žák získal během celé závěrečné zkoušky jednu nedostatečnou, tak již neprospěl a do hodnocení se mu zapsalo konstatování: povoluje se opravná zkouška. Tu vykonával pouze z předmětu, ze kterého dostal nedostatečnou, a to v nejbližším možném termínu. Obvykle tedy na podzim. Poslední varianta hodnocení znamenala pro žáka absolutní neúspěch. Stačilo, aby získal během celé závěrečné zkoušky dvě nedostatečné. Do výsledného hodnocení se těmito neúspěšným žákům zapisovalo hodnocení ve znění: je reprobován. To znamenalo, že žák mohl zkoušku znovu opakovat až za rok, a to v celém rozsahu.⁷³

Možnost opakování zkoušek se ovšem také během období let 1949–1953 měnila. V roce 1949 neúspěšný žák mohl zkoušku buď z jednoho předmětu, nebo celou opakovat až dvakrát. Pro druhý pokus už ovšem potřeboval povolení KNV. V roce 1951 již žák mohl dílčí či celou zkoušku opakovat jen jednou. Při opakování zkoušky ovšem už nemohl získat hodnocení prospěl s vyznamenáním. Nejtvrdší podmínky v tomto období pro případnou opravnou zkoušku byly nastaveny v roce 1952. Od tohoto roku reprobovaný žák mohl zkoušku opakovat jen výjimečně. Pokud měl zájem o opakování zkoušky, musel minimálně na jeden rok nastoupit do zaměstnání. V zaměstnání následně musel získat pro možnost opakování závěrečné zkoušky dospělosti doporučení ze dvou organizací – závodní skupiny ČSM a závodní rady pracoviště. Pokud tato doporučení nezískal,

---

71 Předpisy o závěrečných zkouškách (zkouškách dospělosti), s. 59; Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách, s. 59.

72 PURKYŇOVÁ, Kritické poznámky, s. 275-276.

73 Předpisy o závěrečných zkouškách (zkouškách dospělosti), s. 59; Předpisy o závěrečných zkouškách na vyšších odborných školách, s. 63; Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách včetně vyšších, s. 33.

nezískal ani možnost zkoušku opakovat.⁷⁴ Lze se domnívat, že za zpřísněním podmínek stál dlouholetý nedostatek pracovníků v rozvíjejícím se československém hospodářství. Kromě jiného o tom svědčí např. i text Ursíniho,⁷⁵ který v něm poměrně kriticky hodnotí zavedení maturitní zkoušky na odborných školách. Z jeho pohledu totiž příliš mnoho absolventů nižších úrovní odborného školství, kteří by mohli odejít ihned do praxe, se snažilo další čtyři roky studovat na vyšších odborných školách s cílem získat zkoušku dospělosti. A právě tito lidé československému hospodářství podle něho chyběli. Jak se zdá, v roce 1952 komunistický režim vyšel vstříc těmto myšlenkám i zpřísněním podmínek pro opakování zkoušky dospělosti na vyšších odborných školách.

Až do roku 1951 závěrečná zkouška dospělosti pro žáky končila finálním zhodnocením zkušební komisí. Úspěšní žáci získali vysvědčení o závěrečné zkoušce (zkoušce dospělosti) z vyšší odborné školy, neúspěšní se odešli pomalu připravovat na opakování zkoušky buď na podzim, nebo napřesrok v létě.⁷⁶ Nicméně, od roku 1951 přibyl v rámci této zkoušky další krok. Konkrétně pro žáky, kteří třídnímu učiteli při odevzdání přihlášky k závěrečné zkoušce nahlásili, že se budou hlásit k dalšímu studiu na vysoké škole. V takovém případě je totiž po vyhlášení výsledků závěrečné zkoušky čekal ještě rozhovor se zkušební komisí. V něm měl žák hovořit o svém dosavadním životě či svých plánech do budoucna. Zároveň byly komisí rozebírány i jeho předpoklady pro studium na vysoké škole. Po rozhovoru komise hlasovala o tom, zda žáka doporučí pro další studium ve vybraném oboru na vysoké škole. Pokud rozhodla pozitivně, komise vypracovala posudek, který se přikládal společně s dokumentací žáka o absolvování závěrečné zkoušky a posílal na rektorát či děkanát vybrané školy. V případě vyšších průmyslových a vyšších hospodářských škol ovšem do tohoto rozhodování zasahovaly i krajské plány, které stanovovaly pro jednotlivé školy přesný počet žáků, kterým mohlo být umožněné další studium na vysoké škole. Zkušební komise se těmito plány musely bezpodmínečně řídit, což mohlo ovlivnit i jejich finální výběr a rozhodnutí.⁷⁷

Žák, který nezískal doporučení ke studiu na vysoké škole, se mohl odvolat (i prostřednictvím svých rodičů) do 15 dnů ode dne rozhodnutí ke KNV, která případ předala k přezkoumání Krajské komisi pro závěrečné zkoušky. Pokud přezkoumání dopadlo pro žáka negativně, mohl se přihlásit ke studiu na vysoké škole v dalších letech. Opět prostřednictvím Krajské komise pro závěrečné

74 Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách, s. 59.

75 URSÍNÝ, Naše odborné školství, s. 130-131.

76 Předpisy o závěrečných zkouškách (zkouškách dospělosti), s. 60; Předpisy o závěrečných zkouškách na vyšších odborných školách, s. 63.

77 Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách včetně vyšších, s. 36; Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách, s. 60.

zkoušky. Musel se ovšem osvědčit na svém pracovišti a splnit přijímací podmínky vysoké školy, na kterou se hlásil.⁷⁸

V souvislosti s tématem rozhovorů může být zajímavá i praxe, kterou popisuje ve svém textu Purkyňová (1950).⁷⁹ Ačkoliv oficiální dokumenty rozhovory se žáky o jejich životě, dalších plánech do budoucna apod. v rámci závěrečných zkoušek zaváděly až v roce 1951, z jejího textu je evidentní, že obdobné rozhovory se na vyšších odborných školách mohly konat již v dřívějších letech. Jejich smyslem ovšem nebylo přezkoumat žáky s ohledem na jejich případné další studium na vysoké škole, ale měly čistě informativní charakter. Seznámit zkušební komisi se žáky ještě před samotným zahájením ústní části zkoušky. Tento informativní rozhovor mohl být pro žáky poměrně nepříjemnou zkušeností. Sama autorka ve svém textu přiznává, že u údajně „nejobyčejnějších“ otázek se to v některých případech neobešlo bez slz, zajíkání, tísňe či přiškracených hlasů žáků. Je možné, že se to týkalo zejména těch žáků, které autorka označila jako žáky z „určitých skupin“: z rodin svobodných povolání, bývalých soukromých podnikatelů, živnostníků a větších zemědělců. Žákům totiž komise opravdu pokládala podle jejího dalšího popisu poměrně obyčejné otázky. Nicméně, v dobovém kontextu – právě pro žáky z „určitých skupin“ – velmi trpké. Patřily mezi ně totiž i dotazy zaměřené na život žáků doma, na porozumění s rodiči, na to, o čem doma společně s rodiči diskutují, jak tráví volný čas apod. Lze se proto domnívat, že v takovýchto případech žáci – zejména z těch rodin, které komunistický režim z různých důvodů pronásledoval⁸⁰ – museli projevit i určitou dávku duchapřítomnosti a pohotovosti, aby neohrozili jak sebe, tak i své rodiče. Dá se totiž předpokládat, že v takovýchto rodinách nepanovala k tehdejšímu zřízení přílišná náklonost, kterou komise nepochybně v odpovědích žáků očekávala. Jinak řečeno, velmi pravděpodobně o dobovém uspořádání společnosti takovíto žáci v soukromí s rodiči hovořili zcela jinak, než jak museli najednou hovořit před zkušební komisí. To je samozřejmě dostávalo do stresové situace, se kterou se mohli vyrovnávat různým způsobem, např. uvedenými slzami či přiškraceným hlasem.⁸¹

Závěr

Vydání prvního komunistického školského zákona shodou okolností připadlo na stoleté výročí existence maturitní zkoušky na našem území. A jakoby symbo-

---

78 Tamtéž.

79 PURKYŇOVÁ, Kritické poznámky, s. 273-274.

80 Jako byli právě bývalí soukromý podnikatelé, velkostatkáři, inteligence, kněží a obecně věřící i další jedinci hlásící se k ideálům první republiky, demokratickému zřízení apod. Více viz např. NEČASOVÁ. *Obrazy nepřítelů v Československu 1948–1956*. Brno 2020.

81 Srov. s GRUNER a KLUCHERT. Erziehungsabsichten und Sozialisationseffekte: Die Schule der SBZ und frühen DDR zwischen politischer Instrumentalisierung und institutioneller Eigenlogik. In *Zeitschrift für Pädagogik*, 2001, roč. 47, č. 6, s. 863-864.

licky právě tímto zákonem dochází ve srovnání s předchozími lety i k poměrně výrazné proměně v organizaci i realizaci této zkoušky. Jednou z přelomových událostí se totiž stalo její rozšíření v sekundárním školství. Zkouška neměla být již jen záležitostí vybraných škol, tedy gymnázií, reálných či reformních gymnázií a reálků, jako tomu bylo v letech první Československé republiky a Rakouska-Uherska, ale měla završovat vzdělání dospívajících jedinců na mnoha dalších typech – zejména odborných – škol.

Důvodů k rozšíření maturitní zkoušky i na jiné typy škol měl komunistický režim hned několik. Vlivem událostí druhé světové války chyběl v Československu dostatečný počet zejména vysokoškolsky vzdělaných odborníků vhodných pro plnění hospodářských plánů nového režimu. Rozšíření maturitní zkoušky na jiné typy škol mělo tento problém vyřešit. Jinými slovy řečeno, režim si tímto způsobem chtěl zajistit navýšení počtu absolventů s úplným středoškolským vzděláním, kteří mohli pokračovat dále ve studiu na vysokých školách.

Svou roli hrála ale i ideologická hlediska. Na cestě budování nové socialistické společnosti bylo potřeba vychovat i nové jedince loajální myšlenkám socialismu, respektive marxismu-leninismu, a to ideálně z mladých jedinců s původem v rolnických a dělnických rodinách, kterým toto právo, jak v tehdejší době bylo zdůrazňováno, bylo odepráno. Maturitní zkouška se tak stala od prvních let vlády komunistického režimu v Československu jen jedním z mnoha nástrojů prosazování své politiky a moci. Koneckonců jako i v jiných případech v oblasti školství a vzdělávání nejen v Československu, ale i v mnoha jiných státech se socialistickou zkušeností.⁸²

Výsledky výzkumu mohou být zajímavé ovšem i z jiného úhlu pohledu. Konkrétně zaujme postup, který režim při prosazování své vůle v rámci maturitní zkoušky uplatňoval. Nelze si nevšimnout jak jisté nepřipravenosti při prosazování nové podoby maturitní zkoušky, tak zároveň i určité nedůvěry při delegaci pravomocí souvisejících s realizací maturitní zkoušky na jednotlivých školách na nižší administrativní orgány KSČ. Zejména v prvním roce existence komunistického režimu v Československu, jsou tyto tendence velmi zřejmé. Zůstává otázkou, zda se jednalo o chaos typický pro etablování komunistických režimů, který doprovázel např. i říjnovou revoluci v Sovětském svazu,⁸³ případně např. i začátek období normalizace v Československu⁸⁴, nebo se jednalo o jiné důvody. V každém případě ve srovnání s podobou maturitní zkoušky před novým škol-

82 Srov. s ZOUNEK, ŠIMÁNEŠ a KNOTOVÁ. Primary, s. 495; KESTERE a KALKE, Controlling, s. 185; RAHI-TAMM a SALENIECE, Re-educating, s. 461; SOMODYVÁRI, Political, s. 673.

83 KOTKIN. *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*. Berkeley 1995, s. 11-12.

84 ZOUNEK; ŠIMÁNEŠ a KNOTOVÁ, You have betrayed, s. 331-332.

ským zákonem přijatým dva měsíce po únorovém puči v roce 1948 došlo jen k jejím dílčím úpravám. Ty se týkaly zejména zavedení státního dozoru (kontroly) nad tím, jak zkouška bude probíhat a co bude jejím obsahem, a to dokonce na úrovni konkrétních témat a otázek v mnoha předmětech maturitní zkoušky (např. vyučovací jazyk, ruský jazyk, společenské nauky apod.). Struktura zkoušky, její rozdělení na ústní a písemnou část, dokonce i její označení používané během předválečného Československa (zkouška dospělosti) zůstávalo stejné. Teprve s tím, jak se komunistický režim v Československu více etabloval, začal maturitní zkoušku i více upravovat podle svých představ.

Jednou z těchto představ bylo i zavedení praktické zkoušky jako jedné ze součástí maturitní zkoušky na odborných školách. Ta měla podle dobového hesla propojit školu více se životem. Jinými slovy, přiblížit ji více k praxi. I v tomto případě jako by režim ovšem tápal a nedokázal jasně rozhodnout, zda se jedná o vhodnou úpravu maturitní zkoušky či nikoliv. Zavádění této části bylo totiž velmi pozvolné a v letech 1949–1953 se týkalo jen několika typů škol, ba jen studijních oborů. Lze předpokládat, že tato nejasnost do určité míry odrážela kromě jiného i nevyjasněné směřování hospodářství komunistického režimu, které v prvních letech existence komunistického režimu v Československu bylo silně ovlivňováno rozhodováním Sovětského svazu a zároveň ve výrazných problémech.⁸⁵ Jak ukázaly některé výsledky mého výzkumu, vládnoucí režim začal maturitní vysvědčení vnímat jako ne zcela podstatnou záležitost. Rozhodující pro něho byla aktuální pracovní síla, kterou mohl použít při plnění svých hospodářských plánů. Svědčí o tom nejenom dobová kritika rozšíření maturitní zkoušky do odborných škol, ale např. i rok od roku obtížněji nastavované podmínky pro její opakování v případě neúspěchu žáka.

Není náhoda, že již v září roku 1952 bylo na zasedání předsednictva Ústředního výboru KSČ v Lánech rozhodnuto o přípravě nového návrhu celého školského systému včetně maturitní zkoušky. A to tak, aby respektoval nové potřeby národního hospodářství a zároveň přihlížel k vývoji sovětského školství. Ten byl nakonec přijat v dubnu roku 1953 a v podobě nového školského zákona vyšel v květnu téhož roku s platností pro nový školní rok 1953/1954.⁸⁶ Vyšel přitom příznačně pro tuto etapu československých dějin bez jakékoliv širší diskuse, jako „diktát“ předsednictva Ústředního výboru KSČ.⁸⁷

85 Srov. s ŽÍDEK, Centrally, s. 220-231.

86 Úprava maturitních zkoušek proběhla vydáním nové směrnice až v lednu 1954. Více viz Závěrečné zkoušky na středních školách a maturitní zkoušky na středních, odborných a pedagogických školách. Č. j. 1539/54-D/1 ze dne 18. ledna 1954. In *Věstník ministerstva školství*, 1955, roč. 10, č. 3, s. 27-34.

87 Srov. s ŠIMÁNĚ, Střední odborné školství, s. 25-26.

O autorovi / About the author

Mgr. et Mgr. Michal Šimáně, Ph.D.

Institut celoživotního vzdělávání, Mendelova univerzita v Brně

Zemědělská 1665/1, 613 00, Brno

Česká republika

e-mail: simane@mendelu.cz

<https://orcid.org/0000-0001-6526-9375>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57193407333>

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/997842>

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Dobová tlač / Press

ANGELIS, Karel. Škola pětiletému plánu. In *Společenské nauky ve škole*, 1949, roč. 4, č. 5, s. 193-199.

BUDINA, Florián. Průmyslové a odborné školy. In *Nová škola*, 1947, roč. 2, č. 10, s. 185-186.

HAJNÝ, Jan. Dva běhy státních kurzů pro přípravu pracujících na vysoké školy. In *Nová škola*, 1950, roč. 5, č. 10, s. 322-325.

KABELE, Jiří. Problémy obecného a odborného vzdělání a spojení teorie a praxe na odborných školách. In *Nová škola*, 1948, roč. 4, č. 1, s. 12-13.

NOVÁK, Josef. Po IX. sjezdu KSČ. In *Nová škola*, 1949, roč. 4, č. 10, s. 289-291.

PECH, Vilém. Závěrečné zkoušky na školách III. stupně. In *Nová škola*, 1949, roč. 4, č. 7-8, s. 236-238.

PURKYŇOVÁ, Marie. Kritické poznámky k maturitám na sociálních školách. In *Odborná škola*, 1950, roč. 3, č. 9-10, s. 273-278.

URSÍNÝ, D. Naše odborné školství v socialistickém duchu. In *Jednotná škola*, 1949, roč. 5, č. 3-4, s. 122-140.

Dobová legislativa / Legislation

K zahájení vyučování na českých školách v osvobozené Československé republice. Výnos MŠO z 21. 5. 1945, č. 26.225-I. In *Věstník Ministerstva školství a osvěty*, 1946, roč. 1, č. 2, s. 9.

Předpisy o závěrečných zkouškách (zkouškách dospělosti) na vyšších odborných školách. Výnos MŠVU z 18. února 1949, č. 30 074-II. In *Věstník ministerstva školství, věd a umění*, 1950, roč. 5, č. 4, s. 57-60.

Předpisy o závěrečných zkouškách na vyšších odborných školách. Výnos MŠVU z 23. března 1950, č. 86 027-II. In *Věstník ministerstva školství, věd a umění*, 1951, roč. 6, č. 9, s. 62-66.

Předpisy o zkouškách dospělosti na gymnáziích, reálných gymnáziích, reformních reálných gymnáziích a na reálných a matematicko-přírodovědeckých větvích reálných gymnáziích.

- Výnos MŠO z 6. února 1946, č. A-62 790-III. In *Věstník ministerstva školství a osvěty*, 1947, roč. 2, č. 3, s. 44-53.
- Přijímací řízení do 1. ročníku vysokých škol univerzitního, technického a uměleckého směru ve studijním roce 1951/1952. Výnos MŠVÚ ze dne 14. ledna 1951, č. 87 058-IV. In *Věstník ministerstva školství, věd a umění*, 1951, roč. 7, č. 5) s. 54-57.
- Učitelstvu všech druhů škol a všem ostatním zaměstnancům školské a osvětové správy. Výnos MŠO z 12. 5. 1945, č. 2385 přes. In *Věstník Ministerstva školství a osvěty*, 1946, roč. 1, č. 2, s. 5.
- Vyhláška č. 63/1968 Sb. ministerstva práce a sociálních věcí, o zásadách pro zkracování týdenní pracovní doby a pro zavádění provozních a pracovních režimů s pětidenním pracovním týdnem [online]. ASPI: Wolters Kluwer ČR, 1968 [cit. 2022-28-10]. Dostupné na: ASPI.
- Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 11. ledna 1938, č. 2.000-II, jímž se vydávají předpisy o zkouškách dospělosti na gymnáziích, reálných gymnáziích, vyšších reálných gymnáziích, reformních reálných gymnáziích a reálkách. In *Věstník Ministerstva školství a národní osvěty*, 1938, roč. 20, č. 2, s. 60-78.
- Zákon č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství (školský zákon) [online]. ASPI: Wolters Kluwer ČR, 1948 [cit. 2022-28-10]. Dostupné na ASPI.
- Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách a výběr kandidátů z vyšších odborných škol na vysoké školy. Výnos MŠVU z 16. ledna 1952, č. j. 10 105/52-III/1. In *Věstník ministerstva školství, věd a umění*, 1953, roč. 8, č. 3, s. 55-63.
- Závěrečné zkoušky na středních školách a maturitní zkoušky na středních, odborných a pedagogických školách. Č. j. 1539/54-D/1 ze dne 18. ledna 1954. In *Věstník ministerstva školství*, 1955, roč. 10, č. 3, s. 27-34.
- Závěrečné zkoušky na vyšších odborných školách včetně vyšších (čtyřletých) zemědělských. Výnos MŠVU z 23. ledna 1951, č. 15 674-III. In *Věstník ministerstva školství, věd a umění*, 1952, roč. 7, č. 3, s. 32-39.
- Zkoušky dospělosti na středních školách. Platnost předpisů a mimořádný termín pro zkoušky externistů ve školním roce 1944/45. Výnos MŠO z 12. června 1945, č. A-33.895-III. In *Věstník Ministerstva školství a osvěty*, 1946, roč. 1, č. 3, s. 24.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky / Monographs

- BOHÁČ, Antonín a kol. *Dějiny školství v Československu 1945–1975. I. část*. Praha: Univerzita Karlova, 1982.
- BOSÁK, František. *Česká škola v době nacistického útaku: příspěvek k dějinám českého školství od Mnichova do osvobození*. České Budějovice: Pedagogická fakulta, 1969.
- COHEN, Gary B. *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria. 1848–1918*. Indiana: Purdue University Press, 1996.
- CVRČEK, Tomáš. *Schooling under control: the origins of public education in imperial Austria 1769–1869*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2020.
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2011.
- KOTKIN, Stephen. *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*. Berkeley: University of California Press, 1995.
- KRIPPENDORFF, Klaus. *Content analysis*. London: SAGE, 2019.
- KUDLÁČOVÁ, Blanka, ed. *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od konca druhej svetovej vojny po obdobie normalizácie*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2017.
- KUDLÁČOVÁ, Blanka, ed. *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945–1989*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2019.

- McDERMOTT, Kevin. *Communist Czechoslovakia, 1945–89*. London: Palgrave & MacMillan, 2015.
- MELTON VAN HORN, James. *Absolutism and the eighteenth century origins of compulsory schooling in Prussia and Austria*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- MORKES, František. *Devětkrát o českém školství*. Praha: Pedagogické Muzeum J. A. K., 2004.
- OLŠÁKOVÁ, Doubravka a Jiří JANÁČ. *Kult jednoty: stalinský plán přetvoření přírody v Československu 1948–1964*. Praha: Academia, 2018.
- RÝDL, Karel. *K vývoji správy a řízení školství v českých zemích*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2010.
- RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu 1945–1989*. Praha: Vyšehrad, 2020.
- ŠIMÁNĚ, Michal. *České menšinové školství v Československé republice: ke každodennosti obecných škol v politickém okrese Ústí nad Labem*. Brno: Masarykova univerzita, 2019.
- VAN DIJK, Ruud a kol., eds. *Encyclopedia of the Cold War*. London: Routledge, 2008.
- ZOUNEK, Jiří, ŠIMÁNĚ, Michal a KNOTOVÁ, Dana. *Normální život v nenormální době. Základní školy a jejich učitelé (nejen) v období normalizace*. Brno: Masarykova univerzita, 2017.
- ZOUNEK, Jiří a ŠIMÁNĚ, Michal. *Úvod do studia dějin pedagogiky a školství. Kapitoly z metodologie historicko-pedagogického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita, 2014.
- ŽÍDEK, Libor. *Centrally planned economies. Theory and practice in socialist Czechoslovakia*. London: Routledge, 2019.

Štúdie a články v časopisech a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- ANDERSON, Robert. The Idea of the Secondary School in Nineteenth-century Europe. In *Paedagogica Historica*, 2014, roč. 40, č. 1-2, s. 93-106. <https://doi.org/10.1080/00309230.310001649207>
- ENGELHARDT von, Kerrin. The Abitur as a bureaucratic phenomenon: on the history of a Prussian examination practice and its ritualised inscription (1890–1970). In *Paedagogica Historica*, 2022 (online first). <https://doi.org/10.1080/00309230.2022.2077117>
- GRUNER, Petra a KLUCHERT, Gerhard. Erziehungsabsichten und Sozialisierungseffekte: Die Schule der SBZ und frühen DDR zwischen politischer Instrumentalisierung und institutioneller Eigenlogik. In *Zeitschrift für Pädagogik*, 2001, roč. 47, č. 6, s. 859–868. <https://doi.org/10.25656/01:4321>
- KESTERE, Iveta a KALKE, Baiba. Controlling the image of the teacher's body under authoritarianism: The case of Soviet Latvia (1953–1984). In *Paedagogica Historica*, 2018, roč. 54, č. 1-2, s. 184-203. <https://doi.org/10.1080/00309230.2017.1358289>
- KUDLÁČOVÁ, Blanka a ŠEBOVÁ, Nikola. Illegal confessionary education of children in Slovakia in the period of Socialism (political and religious context). In *Paedagogica Historica*, 2019, roč. 56, č. 4, s. 481-502. <https://doi.org/10.1080/00309230.2019.1589539>
- MINCU, Monica E. Communist education as modernisation strategy? The swings of the globalisation pendulum in Eastern Europe (1947–1989). In *History of Education*, 2016, roč. 4, č. 3, s. 319-334. <https://doi.org/10.1080/0046760X.2015.1127432>
- RAHI-TAMM, Aigi a SALENIECE, Irena. Re-educating teachers: Ways and consequences of sovietisation in Estonia and Latvia (1940–1960) from the biographical perspective. In *Journal of Baltic Studies*, 2016, roč. 47, č. 4, s. 451-472. <https://doi.org/10.1080/01629778.2016.1263035>
- ROACH, John. Examinations and the Secondary Schools 1900–1945. In *History of Education*, 1979, roč. 8, č. 1, s. 45-58. <https://doi.org/10.1080/0046760790080104>

- ROKOSKÝ, Jaroslav. Košický vládní program. Na cestě sovětizace Československa. In KALOUS, Jan a ZEMAN, Pavel, eds. *1945 – Konec války a obnova Československa*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2018, s. 158-165.
- SOMOGYVÁRI, Lajos. Political decision-making in socialist education: A Hungarian case study (1958–1960). In *History of Education*, 2019, roč. 48, č. 5, s. 664-681. <https://doi.org/10.1080/0046760X.2019.1590651>
- ŠIMÁNĚ, Michal a KAMANOVÁ, Lenka. Příjímání řízení na středních odborných školách v období socialistického Československa. In *Studia paedagogica*, 2020, roč. 25, č. 3, s. 69-101. <https://doi.org/10.5817/SP2020-3-3>.
- ŠIMÁNĚ, Michal. Střední odborné školství v Československu v letech 1945–1953. In ADAMEC, Petr a ŠIMÁNĚ, Michal, eds. *Vybrané kapitoly soudobých témat odborného vzdělávání*. Praha: Powerprint, 2021, s. 10-29.
- TURNER, Steven. The Bildungsbürgertum and the Learned Professions in Prussia, 1770–1830: The Origins of a Class. In *Historie Sociale – Social History*, 1980, roč. 13, č. 25, s. 105-135.
- VORLÍČEK, Chruďoš. České školství 1945–2000. In WALTEROVÁ, Eliška, ed. *Česká pedagogika: proměny a výzvy: sborník k životnímu jubileu profesora Jiřího Kotásky*. Praha: Univerzita Karlova, 2004, s. 119-176.
- WEST Richard a CRIGHTON, Johanna. Examination Reform in Central and Eastern Europe: Issues and trends. In *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 1999, roč. 6, č. 2, s. 271-89. <https://doi.org/10.1080/09695949992919>
- ZOUNEK, Jiří, ŠIMÁNĚ, Michal a KNOTOVÁ, Dana. “You Have Betrayed Us for a Little Dirty Money!” The Prague Spring as Seen by Primary School Teachers. In *Paedagogica Historica*, 2018, roč. 54, č. 3, s. 320-337. <https://doi.org/10.1080/00309230.2017.1394884>
- ZOUNEK, Jiří, ŠIMÁNĚ, Michal a KNOTOVÁ, Dana. Primary school teachers as a tool of secularisation of society in communist Czechoslovakia. In *History of Education*, 2017, roč. 46, č. 4, s. 480-497. <https://doi.org/10.1080/0046760X.2016.1276970>

Internetové zdroje / Online sources

- Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich [online]. Wien: Ministerium des Cultus und Unterrichts, 1849 [cit. 2022-28-10]. Dostupné na <https://www.digitale-sammlungen.de/de/view/bsb10679180?page=5>